

12153

12153

NORRBOTTEN

Landsmåls- och Folkminnesarkivet
Uppsala

(Nederkalix) - Töre

26/11 1938

Carlsson, Otto, 1938

Svar på ULMA:s frågelista 27 Åkerns
beredning med alf.ordlista

58 bl.4:o

2 " " teckn.

12153

Exc. OSD

Upppteckningar å Neder-Kalix — Töre
folkmål enligt den dialekt som talas
i Övermorjärv med omnejd.

24. Åkerus beredning.

1. Jordbruksredskap.

Sammantfattande benämningar på jordbruks-
redskap: *ʒouk rüst e* = 'jordrustet'; *ʒouk vörk tōya*
= jordverktygen.

Fländredskap:

rou t y k s a = rottyxa; *a n g y k s a* = augtyxa; *d ä z k e s b ä z l a* *beaso?*
= dikesbilan. De förra bestod av uträngerade yxor
— *brat y k s a* = brattyxa, som sådana även kallades
— den senare av någon uträngerad bita som an-
vändes att hugga igenom torven vid dikning.

(2.)
Klubbor : lerklåpa = lerklubba användes att
berosa lerstycken med och då ofta vid tegelsätt-
ning m.m. Torvjärn : torvjärne = torvjärnet
var gjort av en avbruten bie som monterats på
skaft och användes att skära ut torvstycken
vid dikning. Den kallades även torvräst = 'torvräst'.

Hackor : flåhåka = 'flåhackan' hade utseende
enligt fig. 2. i frågelistan och användes att 'flå' upp
gråstovv med, vilken flåddes i långa strimlor och
var flåhacka lämpligast verktyg här för.

jordtyksa = 'jordtykan' är även att hänföra till hac-
korna och hade utseende som en mindre flåhacka.
Den användes att 'gräffa' upp jorden där körred-
skap vara ojämbiga (i stubblandskap m.m.) och kal-
lades även : grefttyksa = gräfftyka ; jordgrev = 'jord-
gräv'. Körpan = korpnen användes att hacka loss
stenar, att korpna upp hårdgrus och lera vid
dikningsarbete m.m. ; mörgräv = 'mörgräv', ram m. tvärlor

Verbformer: kräk = hacka; flä^{x)} = 'flä' (m. flähacka); ^{x)} flähak₃
gräft = 'gräffa' (med gräfftyxa); kärp = korp (med korp)

Krattor: krät = 'kratta' räffa av bastantare typ
med pinnar av trä, ofta av järn; kärprens refs =
harvpinräffa med långa järnpinnar att räffa
ned såd, sättpotatis samt rotfrukter med, även
så för jämnare utbredning av gödsel. En annan
typ av krattor för detta senare ändamål hade
utseende enligt frågelistan fig. 5: II och benäm-
des: döynggräv = 'dynggräv'

Att använda dessa verktyg: krät = kratta; gröva nz
= gräva ned (ifråga om såd) gröva sät döyngga =
gräva ut dynga. Krattor av först nämnda typ an-
vändes även att sammanräffa löv och bräde på
våren. Detta arbete benämndes: refs bäse = räf-
sa bosset (därtill användes även vanlig höräffa).

kwost = kvast, att sopa jord från stenar med även-
som att rengöra körverktyg med efter användandet.

Grepar : grep = grep; högrep = högrep (med två klor);
 döyngy grep = dynggrip. Efter autalet pinnar:
 tvåänge grep = tvåängegrepp; tvåänge grep = tvåängegrepp;
 tvåklou = tvåklor. Namn på klorna: änggan = angarna,
 klou n = klorna. Skaffet benämndes: skjäfte = skaf-
 fet. Att grepa kallades: grepa = grepa; möka = moka;
 æul = ula (detta senare ifråga om hö m. m.).

Spadar och skovlar : spora = spade. De hade skaff
 av trä och bestod af ö. av järn; skävæ = skovel var
 av trä med platt och vass framkant ofta plåtbe-
 slagou: skönnzga = skoningou; döyngy skävæ = dyng-
 skovel; jouskävæ = jordskovel. Skyffeln kallades:
 sfögfla = skyffeln, och skilde sig från skoveln där
 att den på sidorna och baks hade en hög kant
 och var således mer urholkad än skoveln.
 pötots spora = potatis spade, en smal spade att ten-
 na potatis med; tēkdäzk spora = täckdikens spade
 smal skovel för täckdikning.

x) Spada likn.
 fig. 8: I han
 finns i Gärman
 järns by.

Landsmålsarkivet Uppsala 12153
 O. Carlsson. 1938. NEDERKALIX-TÖRE
 NB.
 Fgl. 27

Att gräva : gröva = gräva ; mōka = moka ; skōta = skotta ; spōra = spada att trampa på spaden och sålunda kasta upp jord ; mōka āpa = 'moka på', med spade kupe potatis.

Spett : järn spēte = järnspettet ; järn stōn = järnstoien
Övriga verktyg för stembrytning m. m. : wära = vrede ; rōumsa = 'rumsa' stenväg av större dimensioner ; ābrat = avbratt som lades tvärs under stenväg för att få bättre tag ; sjsōy löftōn = 'skyllyften' att lyfta upp sådesskylar med, hade en krok av järn på mitten.

Att använda spett o. s. v. : spēta = spotta ; wära = 'vrida' bända ; bāks = 'backsa', kungsvis färflutta sten e. dyl. i önskad riktning medelst spett ; rōums = rumsa, vāa = väga, lyfta sten eller stubbe medelst hävstång ; löft = lyfta.

Släggor : bārs lēka = borslägga ; stāns lēk = stenslägga ; knōsa = 'knosa', knoster ; se t = sätt, de två sistnämnda användes att krossa sten och slå av ut-

Landsmålsarkivet Uppsala 12153
O. Carlsson. 1938. NEDERKALIX-TÖRE
NB.
Frgl. 27

skjutande hörn eller kaurer — knös = 'knosa', använ-
da knoster; sēt = 'sätta', använda stensätt; slo = slå, el-
ler: slēk = slägga om att använda slägga.

Stenborar beuändes: stēn**bar** = stenbor, och att
använda stenborrningsverktyg kallades: bōra stēn =
borra sten; slo öpa bōru = slå på borren om att
med slägga bearbeta borret.

Stendragar: stēndra = stendrag vilken användes
för bortförskaffande av sten från åkrarna.

Körredskap och dragordningar

Dragordningar: skjāk**læn*** = skacklarua; rē**rē** = re-
det; sōma rē**rē** = sommarredet som var smalt och
användes vid parkörning vintertid till skillnad
från det breda vinterredet; sēljōen = 'siljorna' sparr-
rep. Skacklar gjordes av björkträ, till rep före-
drogs tågvirke framför björkvidjor.

Skacklaruas delar: rē**g** skjāk**læn** = redskacklarua
dragträt som spändes fast i selen; ä**k**sōn = åxel;

* Singularfor-
men är:
skjāk**læn** =
skackel alltså
ena ridan.

svängeln som försvade skacklarna.

Svängeln som användes vid packhätkörning kallades: stäräksöη = storaxeln.

Mitt på svängeln fanns ett beslag försatt med järnögla — lyfsa = lyckan. Storsvängeln hade i stället ofta en krok — krötkæn = kroken.

Allt smidet i skacklarna kallades: reḡmäḡre = redsmidet; skjäkät bḡstā = skackelbeslagen.

Flera dragordningen benämndes: reḡre = redet; fsyrēre = körede.

Skacklar med två tvärstycken nedtill med hāl att med järnbultar fästa stunt i köredskapet kallades: vāens skjäkæn = vagnskacklarna eller för övrigt med tvärslå till köredskapet.

Därvid kallades järva skacklarna: skötman = skalman. Tvärslåarna benämndes: tvög lō = tvärslå.

Håken i skacklar var med man fäste dem vid

Landsmålsarkivet Uppsala 12153
O. Carlsson, 1938. NEDERKALIX-TÖRE
NB.
Frgl. 27

seldonen : skjåket håle = skackelhålet.

Skaklar med två tvärbjälken med till med hål
funnos även. De användes till lastvagnar och
vissa jordbruksredskap. Någon särskild benäm-
ning här för existerade veterligt ej.

Att koppla redet vid kördonen men användes
skjåket frere = skackelträet. Det var en krokig
kvist ungefär liknande frl. fig 12:II.

Av jordbruksredskap av äldre typer har
vår bygd ej så mycket att uppvisa i original.
Man kan endast här och där få en flyktig beteck-
ning av de plögar m.m. som här avses.

De redskap som här nedan uppräknats torde
dock ej vara av urgamal typ men de utgör ungefär
de äldsta minnen av primitiv jordbrukskultur
vår bygd kan uppvisa. Samma kan sägas om de
mera mekaniska jordbruksredskap som här följer:

Ärdern kallas här mjöl_n = myllan potatismjöl_n

Landsmålsarkivet Uppsala 12153
O. Carlsson. 1938. NEDERKALIX-TÖRE
NB.
Frgl. 27

= potatismylleu. Det förbrukade redskapet lär för Övermarjens vidkommande ha haft utseende av som ett mellanting mellan frögel. skiss 14:II och 16 närmast i stil med skiss å sid 10, fig. I (utförd på beskrivning). Potatismylleus delar var: a) åsen = åsen, b) bilden = bilden bilden och c) håsfötten = håsfötten, d) hankåle = handhållet (obs. bokstavshänvisningarna avser egen skiss sid. 10, fig. I.).

Ex. på fras: znan do set for mylln jar e best do wäs bilden a moka nr håsföttn = nuvarande sätt för myllan är det bäst du väser bilden och makar ner håsfötten.

Rist benämndes risten = risten eller ristvält = ristvälten (märk att 'vält' här är gängse ord för 'plog' och därav avviker från rikesopräkets uppfattning, vilket framdeles kommer att beröras).

Risten hade utseende ungefär som fig. 19: I och delarna var a) båksl = båkslän, b) hankåle

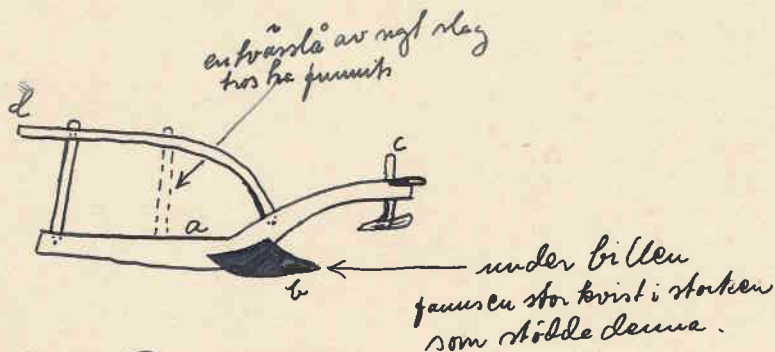

Fig. I. Potatismyll
(schematisk i hög grad)

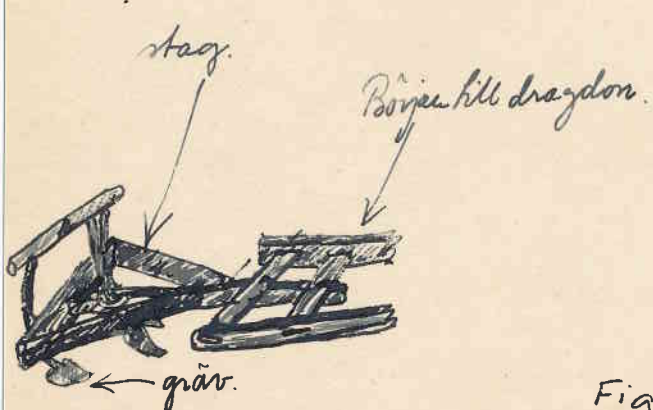

Fig. III. Al.

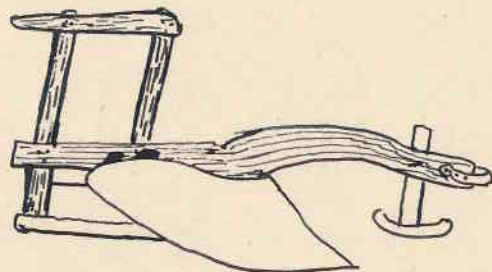

Fig. II Vält.
(enl. beskrivning, se sid. 12.; Gyljen).

= handhålllet, c) áospn = åren, d) réstn = risten
eller réstknáezven = ristkniven stundom knáezven.

Någon slags stajsko eller anordning för markering av
västa fjära är ej sagesm. bekaus. Risten användes
när man skulle jloja upp gamla vatten c. dyk, och
man skar därmed upp torven varefter man tog
jlojen och vände jordtilltan!

Ex. på fras: ja brut rést op gjamafréve = jag
brut' rista upp gammalträdet.

Nyodlingar gräffades vanligen med jordhacka och
något särskilt slag av rist här för förekom ej.

rést fjere = rista fjere eller rést for = rista för
kallades det att köra med rist.

Plag kallades merk vält = vält och detta är det ur-
sprungligaste namnet här för i målet. Att något an-
nat redskap kallades 'vält' kan man omöjligt tän-
ka sig, och en av sagesmännen anser att det 'måste
vara något fel', när uppt. påvisade redskapet 'vält'

Landsmålsarkivet Uppsala 12153
O. Carlsson. 1938. NEDERKALIX-TÖRE
NB.
Frgl. 27

cutigt rättspråket. uppfattning, längre fram i fråge-
histans skinsamling.

De äldst kända plogtyperna sagesm. känner till för
bygden vidkommande är av utseende ungefär som
fig. 21 i fråget. Sagesm. K. A. Sundström har dock som
projke i Gyljen^x sett en plogtyp, som han uppfattat vara
av äldre typ. Denna beskriver han ungefär som skiss
II a vid. 10. i uppl.

x) är en del av
av Överrum

Den plogtyp som används i Överrum är var unge-
fär som fig. 21 men åren e) var böjd som i fig. 24
fr. och "vändskivan" (k) var av järn mest lik fr. i
fig 24. k). Plogen var för övrigt enstyrig d. v. s. lik-
nande fig. 21.

Landsmålsarkivet Uppsala 12153, O. Carlsson. 1938. NEDERKALIX-ÖRE
NB.
Frgl. 27

Denna plog kallades ökervelt^y = åkervelt.

y) är beteckn.
ökervelt är
mycket använd.

De gjordes i Kamlinge, antagligen telt.

De stora Överrumsplogarna (tvåstyriga och med skär-
anordning i samma) borde ha börjat komma i bruk
omkring järnvägsbygget alltså 1908-10.

Plojens delar var med följande bordslavsordning å fig. 20-21:

a) hänhåle = handhållet, b) stögre = styret,
enstörzng = enstyring var den äldst kända som ti-
 digare nämnts.

c) saknar beteckning i målet. Likaså d).

Den stabiliserande delen av plojen kallades: phöukröp
 = plogkropp, och dess delar var: e) åsn = åren,

f) hösaföutn = handfoten. h) i överrumsplojen
 m. fl.: knäzven = kniven eller sfsöran = skäraren.

i) kallades bäldn = bilden (alltså hela anordningen;
 dess delar: nösn = nosen, väzgen = vingen all-
 rå mellan och slutdelen på billets järn och fäla = [†] vältfäla =
 fjöten slutdelen vändskivan (k). vältfjöt =
 vältfjöt

I överrumsplojen tillkom förutom ovan nämnda
 e) vältföutn = vältfoten stället, o) tette: sära = m-
 lan. Dessa plojen som användes för vallar och lindor
 kallades ristvältn = ristvälten.

Reparation av plojen: wäs bäldn = vässa bilden

Plogen transporterades släpande om det var frige om kortare väg eller på lastvagn tillsammans med andra redskap f.ö.

Det ansågs båda missväxt om det snöade på plog eller harvar, varför man såg till att få den under lake så snart höstplojningen stöts bort.

Fig 18. ān = alen[†] var ett slags mellanting mellan plog och harv som man använde. Det låg ha funnits tre- och femkloal och förmodligen även fyra- eller dialekta namn endast funns för: trækrouān = trekloalen och fæmkrouān = femkloalen. Utseendet var enligt fig. 18 och benämningarna på den delen var: grēva = gräven och kræpen = kroppen.

Alen fastgjordes vid skaklarna som lastvagnen ungefär, alltså så att alen satt stumt vid skaklarna och denna tyngt även tryckte ner alen.

f^{ssyr} ān = köra alen ~ f^{ssyr} āln = köra alen[†]

Sladdar användes av rätt olika slag av primitiva-

†) grävān = grävålen var av en ben.

Landsmålsarkivet Uppsala 12153
O. Carlsson. 1938. NEDERKALIX-TÖRTEL

NB.
Frgl. 27

*) i senare tid
let köra gödrel
vatten.

re och mer fullkomliga modeller för jännaude av jorden.
Den kallades slät = sladd. Den bestod vanligen av
ett par klappbar höjsgade ungefär som fig. 25: I.

Sladden belastades med stenar eller nått körkarlen ställ-
de sig på och åkte. Frasex.: fgyr slättn = köra slad-
den, slät = sladda (verb).

Flarv kallades härva = harven.

träpznhärva = träpznharven var ett redskap
som ä det äldst kända harvstaget i orten. Uppgif-
ten avser 1880-talet. Den kunde vara tvåledad
som fig. 27 eller vanligare euleddad som fig. 29.

Vanligen bestod den av en ram med ett par trä-
slåar — två rösar = två rösarna. Primarna var
av björk eller gran och kallades: pēnan = jinn-
narna. Frasex.: ta fram träpznhärva bātz lāzre
= tag fram träpznharven bortur lidret.

En annan harvsort var den triangelformade: grevhärva
= grävharven (tecken. å ord. 16, fig. IV).

Landsmålsarkivet Uppsala 12153
O. Carlsson. 1938. NEDERKALIX-TÖRE
NB.
Fgl. 27

(gräv t. harr)

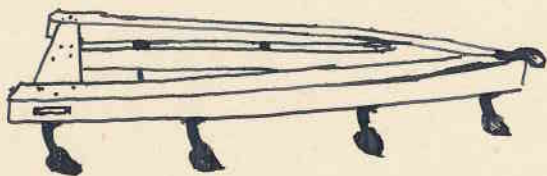

Fig. IV. Gräv harr.

höjpinne.
vidjälänke.
jämskrokt.

Fig. V Harrkrokt
(för koppling av dragrede till harr).

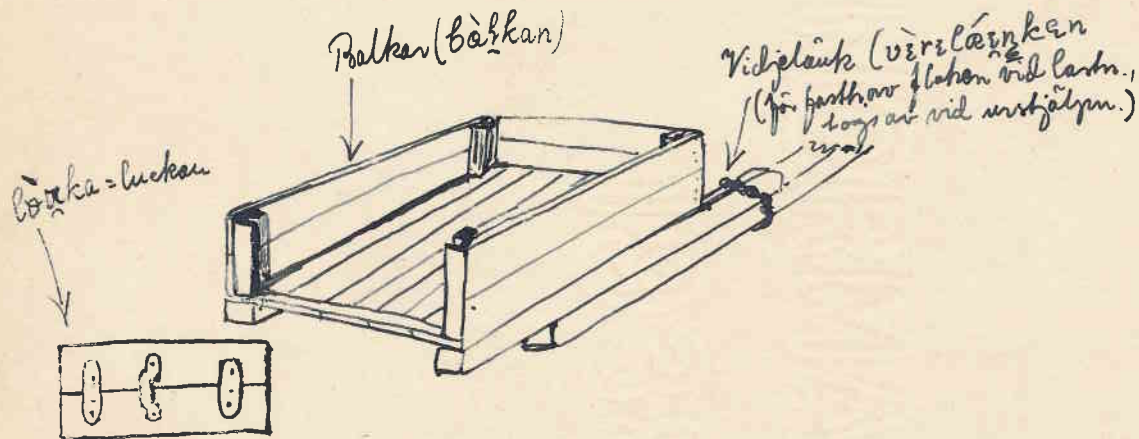

Fig. VI. Vicksflake.

Grävharven var hopsett av grova stavar till en stor triangel
 el. ca 1,20 m. lång. Denna triangel var kluren av en
 mittelås - mítzōsn = mittiåsen - och här och var
 var järngräv utplacerade - grēva = gräven.

härvekrouken = härvekrouken är en detalj som i detta sam-
 manhang kan antecknas (se skiss å sid. 16, fig V). Den
 bestod av en träpinne - pålan = pålan[†], en vidjeläntke
 - vérzläzken = vidjeläntke och en krote - krouken = kro-
 ken. Med detta redskap kopplades harven till drag-
 redet - tioka üt = haka uti som detta kallades.

järpen härva = järnpinnharven var ett harvred-
 skap antingen fyrkantigt eller triangelformat
 med pinnar av järn. Detta hade den kopplingsögla[†]
 mitt på en ås och i ett tröm så att man kunde
 få harven att gå rätt eller skevande d. v. s. om
 man kopplad i ett tröm gick ju harven så att säga
 diagonalt och pinnarna som ju var utplacerade
 efter åsarna med jämna mellanrum drog då upp

†) av påle? chur-
 re en annan be-
 nämning finns
 för detta ord.

†) kallade:
 tūu = kugan
 (sing.) en ögla
 av järn eller
 av vidjor

lätare små järn och jorden uppluckrades bättre.
Att ställa häven så hette: stel a skjakt = ställa
från skakt [†](adj.).

*) Skakt var
alltså nämnt
översittl. med
skert

Vält alltså det redskap varmed jorden tillpackades
kallades: bült = bulken. Detta redskap bestod av en
skundom två små, grova häckklampor, monterade i en
dragställning som i fl. fig 32. [†] Att köra med detta
redskap hette fsyr stel = köra stält eller bült =
bulka.

x) Benämningarna
på delarna:
bültklapp =
bultklabb,
skjakafrån =
skackeltråna,
bultspränter
= bultsprinten (den
järndubb som
fästgjordes som
axel

I primitivaste fall betygnade man skundom
här för en ledudörr, som tillfälligtvis betrades avori-
na gängjärn — fsyr dän = köra dörrer. Detta vid
fall av enstigt betagna utågor etc.

Stendrög benämndes ständröga = stendrogen
och bestod av två grovt tillpackade medar mellan vil-
ka grova stavar påspikats alltså direkt på me-
darna för att få drögen så låg som möjligt.

Frax.: e gga tonkt som ständröga = det går tungt

O. Carlsson. 1938. NEDERKALIX-TÖRE
Landsmålsarkivet Uppsala 12153

NB.
Frgl. 27

som stendrogen.

Till jordbruket redskapen kan även räknas:
vekfrökan = vickflaken en stjälpavordning som monterades till lastvagnen och användes för urstjälning av jord, gödsel m. m.

alära = allådan var även ett urgammalt redskap för utförsting av urin. Den var höjprontad av grova plank och tätd med hasor eller blåvor.

På översidan fanns en lucka - löcka = luckan - varigenom gödsvattnet östes ner. Bak till var lädars nedre vägg förlängd till en bylla och i gaveln var uttaget ett hål - alhäla = alhälet. Detta tätades med en tapp - täpen⁺ = tappen - som drogs

vid när man skulle ~~stjälpa~~ tömma ur sinne-hället. Termer: as énr = ösa in (fylla lädan), sétz ot täpen = sätta åt tappen, to az täpen = ta ur tappen. fsyr äl_n = köia alen. spränd_n = sprunden (subst. för strålen som välter fram ur hålet).

yär. täpen

Landsmålsarkivet Uppsala 12153
O. Carlsson. 1938. NEDERKALIX-TÖRE
NB.
Frgl. 27

sesmäsen = säsmaskin (sävningmaskin) en
 slags mekanisk inrättning för sådd skall trä
 endast flyktigt, dels emedan den sannolikt ej är så
 gammal, chunn den helt är av trä, dels emär den för-
 modligen kommer att beröras i Fägel. M 21. Yrnbuket.
 Den bestod av en sädesbehållare stövt_{en} = stuten,
 vilken stutade nedåt och i botten var arrangerad
 en bult - bult_{en} - bulten - vilken hade inskärningar
 för kornen. Denna var medelst en drivrem[†] förbunden
 med en trådbult, belägen c:a 0,5 m. bakom spann-
 målbehållaren, som alltså hade den dubbla upp-
 giften att platta till jorden och mylla ner sädeskor-
 nen samt att driva kornrättningsanordningen (den
 mindre bulten).

Det kan antecknas att bygdens bönder kausste mer
 än på andra platser behövde mekaniska sävning-
 anordningar, emär man^(be-) sådde det mesta av den odla-
 de jorden (i motsats till den jättrivande ängsmar-

†) drarrema =
dragremmar.

ken) med korn, ty korn konsumerades i stora mängder och de barmrika familjerna som praktiskt taget till största del levde på kornmjöl och gräsmätter behövde mycket spannmål för att fylla sitt behov av det ej så näringsrika sädeslaget.

Redan i början på 1900-talet konstade tidigare myzger säga om N. O. Nilsson att denna såringsmarken brukades.

II. Flöt- och värplojning.

Åker kallades āker med ākerη = åker som best. form och avsåg mark som är odlad och besås med sädeslag (f.ex. korn). När man sålunda sade: ākerη hāla bræ ādzouς = åker håller på bli avjort (brädmogen) så menade man alltså den del av åkorna som besätts med korn eller råg eller möjligen havre.

Landsmålsarkivet Uppsala 12153
O. Carlsson. 1938. NEDERKALIX-TÖRE
NB.
Frgl. 27

æn gær ɛsa ȝkeru = han ɛr på ȝkerfjær ɛr ett an-
nat uttryck som adresserar till kornåbær.

Färemot står ett uttrycksätt som: u høstn bræk
ve ho koun ɛr ȝkeru = om høsten bræker vi
ha korna inn ȝkerfjær. Därmed avser man då ej
mitt uppe i den böljande sädesåbær, utan den hem-
gårdens omgivande egendomen. Uttrycksättet ɛr ett
undantag med all sannolikheter. Man hade vanligen
det mesta av kornfjæren kring hemgårdens och av den-
na omständighet så kan uttrycket tolkas så, att
man som på rethøsten blev fjæret hade korna på
hemgårdens fjæll

Fjæll hetter fjæll med fjælle som best. form. Det
avsåg obestämd vidd av vanligen odlad jord. Ex.:
ɛr gær at lillfjælle dr ho riste ɛr da = det ɛr
inte lillfjættet de har ristat idag.

Lott betecknades: lot, med lōtn = lotten som best. f.
och avsåg vanligen marktbit som man turvis avbärjade,

Landsmålsarkivet Uppsala 12153
O. Carlsson, 1938. NEDERKALIX-TÖRE
NB.
Frgl. 27

d. v. s. så att man delade upp t. ex. ett ängsområde i skiften (lotter) med tränsyn till antalet markägare. Dessa avbörjade man så, att den, som bärjat en lott ett år, fick bärja den nästa ett annat o. s. v. På så vis sökte man fördela arbestningen från allmänningängar o. dyl. Frases: ha do æt bært fūrutræsklättr = har du inte bärjat Fūrutræsk - lotten.

fšyft en jōu^urlat = köpt en jordlott (ett litet obetydligt jordområde (dock med beständig äganderätt).

te = teg med tean som best. f. och tean = tegarna som plur. avsåg med denna omgivna jordbit av rektangulär eller f. ö. oövers. form, som vanligen brukades för sädd av sädesslag. Frases: ökefean gær frūssan gær æt rēst = åker-tegen är frusen så har gær inte ristat.

Andra uttryck som har liknande betydelser:

jōu^ukap = jordlagg (liten jordbit utan speciell odlingskaraktär. Ex.: æn ha en lēljōu^ukap = han

har en tilljordlaggs.

rēsta = ristan var nyupplöjd lunda eller vall som ej brukades för sädesändamål — så ot rēsta = så igen ristan. *) *) besä med vallhö.

fsæzl = kil var kilformig jordremsa utan speciell karaktär. Ex.: så gräsfrēre úpa fsæzlu mēla tēu = så gräsfröet uppå kilen mellan käftena.

trēr = tråde med trēra som best. f., plur., var målets beteckning för lunda, vall besädd med gräsfrö. Ex.: e grou bro ēsa nøytrēre = det grov bra uppå nyträdet (den nybesädda lundan).

land = land avsåg med kötsväxter besädd jordlaggs. Ex.: lām e pötötisland dän = låmna ett potatisland där. fjarland = ärteland.

Plöja betecknades velt = vätta om plöja i allmänhet samt rēst = rista om köra före med 'rist' men även om plöja upp gammal vall eller myddling.

Frases.: ve lūt velt op pötötislände e mēran = vi lūt (snäste) vätta upp potatislandet i morgon.

Höstplöjningen benämndes vanligt med höst =
 hōsta (verb). höstninga = höstningen torde vara
 det egentliga uttrycket för höstplöjningen som subst.
 Frasc.: ve brōck hōst pōtōtislānda fōr ot fo
 baf ougrāse = vi brukar hōsta pōtōtislānda fōr
 att få bort ougrāset.

Höstplöjningens tider betygas av följande fras:
 dr byrd o hōst et bāsmes = de bröde å hōsta
 efter barsmān (Pantolomous).

mēfsasmes # hūl dr o ho fēhat æl om
 e vaf kallt dærfyre sa slæut e se sōru =
 Michelsmān höll de å ha fändigt eller om
 det var kallt därför, så slutade det sig jäv.
 jā e var fæl ālast dr hūla fro mōrker
 trl mōrker = ja, det var fæl allert de höll
 på från mōrker till mōrker, förmler sagesman
 om den dagliga arbetstiden. Man plöjde ju vanli-
 gen upp det mesta man hann av åkerjorden (korn-

åkeru) på hösten

Vårplöjningen kallades: vöurána = våranman;
göra baf vöurána = göra bort våranman.

Väutligen så tröstplöjde man så mycket man kunde
och sparade endast till våren det som låg närmast
hemgården. Väutligen plöjde man med en träst
om det var gammal åker och 'träbetsplöjning' för-
de endast undantagsvis ha frökommit för. Ej hel-
ler är det bekant att oxar i något fall används.
En man stötte styrningen och tömmarna vid van-
lig plöjning. Vid 'ristning' av tyngre jord då ju
parhästar ibland frökom stötte en tömmarna och
en annan plögen. Vid ristning kunde stundom
en tredje gå och välla upp plögskivan och såg
till att torven lades ner ordentligt.

De man plöjde vall ristade man före enligt den
gamla metoden, men i nyare överrensplöjer var
ju skärkniv anbringad fram till på plögen.

rest fjörz = rista fjöre. 'Risten' sköttes ju bäst om en man skötte den med båda händerna, så ofta var man två vid detta arbete.

Arealen var ju rätt olika beroende på jorden, men åkerjord plöjde man nog upp omkring ett tunnland om dagen. Man plöjde på förtjävist åt inhyringar och andra, som ej hade häst. Då tog bönderna naturligen bra betalt av inhyringarna — sju-a-åt kronan hest a kjar a do bitöba dr æt märæn de väst trær kronn do dr legd inhysinggan = sju-och-åtta kronor häst och kjar, och då betalade de (bönderna själva då de lejde) inte mer än det värsta tre kronor då de lejde inhysingarna, "berättar sageren. K. Karlman inhysingshustn.

Med avseende på jordens fuktighetsgrad vid plöjningen kvarstår uttrycket:

e jær höspek lera = det är hårdspacklora (om hård och slätlig lera.

Landsmålsarkivet Uppsala 12153
O. Carlsson. 1938. NEDERKALIX-TÖRE
NB.
Frgl. 27

e gær vęsa sät = det är väl så regel (för
regt), e gær smätut som en vęlingu = det
är smetigt som min vęlingen.

e hal öt = det håll' äter (håller igen; bomsar),
e gga let som en äsken = det går lätt som
min askan.

Plagens djupgående bette: vęltman = vęltmänen.
ręst = vęnd = riste en vęnda var en 'resa' fram
och tillbaka.

ot sętr nr vęltu vęt äsa fsyr kęles djupvęlt
= att rätta ner vęlten väl och så köra kallades
djupvęlt. gęsa äanz = glasa ovani var att ska-
la ett trut och stannig lager ovani.

= vęltfęr[†] = en vęltfęra var den fęra som plagen[†]
skar upp. Även de ränder som bildades på tejen
veden fęttet kallades fęrdigplęjt kallades vęlt-
fęror. †) plun
vęltfęran

Den lössturna jordskivan benämndes: tilla =

filten med liltan = filtorna som best. form. plogar.

Den orörda jorden kallades bälken = balken.

Fälternas bredd kunde regleras genom att ej ta för
— to för — mer än det man önskade, med att flytta
drajpunkten åt resp. vänster eller höger i de mo-
dernare plogarna o. s. v.

resta = ristam
kallades nygr-
plöjd jordbit.

sötägäpen lō elakt ve gou bäfr vältfän
— en hou a ütr vätren a twäte äsa slou
en a ~~in~~ én vältfän tillbaka =

Satta-gubben (gårdsmannen) lagade elakt (hudutslag
som troddes vara övernaturligt) med jorden bortur
vältfäran — han trov uti vattnet och tvättade och
så slog han det sin vältfäran tillbaka, berättar
sejern. K. Karlsson.

Man skulle sätta en helöck smör i första plogfä-
ran påstås en gammal nu död gubbe ha lärt.

Tejläggning^{x)} Man brukade plöja på två sätt,
växelvis, för att som man menade få nygr olita

x) Hön kan au-
tecknas:
färak = för-
lägga att med
gläde göra fö-

Landsmålsarkivet Uppsala 12153
O. Carlsson. 1938. NEDERKALIX-TÖRE

NB.
Frgl. 27

jordlager. Det ena sättet bestod i att man började på mitten och lade upp en fjära från vardera sidan så att en rygga i mitten bildades — lät op phou rük en = lägga upp plogryggen. Detta sätt att plöja be-tecknades: velt ê houp = vältta ihop. Vändn. åt höger.

Det var så att det sig ut som plöjt; gjordes för hand då marken var stenig eller saukt eller man f. ö. ej kunde låta plöja av någon anl.

Ett annat sätt var att man började i tegens rena och vände åt vänster — velt sand = vältta vän-der som detta hette — velt fära = vältfjära kallades denna mittfjära.

Ett tredje sätt då man endast plögde från en ände av fältet förekom mera sällan och då ifråga om smärre fält.

Den ändområden som ej kunde plöjas ena man ej kunde vända plogen kallades: et rîste = efterristet. rest ê = rista efter eller velt ê = vältta efter kallades arbetet med att plöja detta.

sfsöra et ränan = skära efter rena som benämndes arbetet med att plöja närmast renen då man bör-

jede i mitten av begen.

Den som plöjde krotigt så att fjärran då han kom ut till reusen grå en del stället och f. ex. ^{tegr} händerna måste plöjas en fjä till rades: velt se båfa hämnen = velta sig bortan hemmanet.

Om han lade upp mittfärderna så att mellaurum av ~~oft~~ större omfång bildades på något ställe hette det: ~~känna de~~ gör festmäa de öpa slytn = är fjärdmön din på ryken (med barn)?

gja e brügöm stänku = gå i brudgumstaukar var att plöja krotigt utan tauke på arbetet.

Att köra med plögen utan att plöja upp någon tillta hette: fsyr töimöung = köra tomung.

Att velta eller plöja hette med ett bildligt men mycket brukat uttryckt snou = mo. Ex.: ve lret snou ghouäändga = vi lut (måste) mo ghouängset.

Plöjning av gräsvalle uttrycktes: rest gjämäfrére

= rista gammalträdet, fgsyr op trera = kora upps
trädena, l_{ek} om = läggs om.

Namn på det uppslöjda vallfältet: nögr_{st}a = ny-
ristan, nögr_{tr}er = nyträde (nyliuda).

v_{elt} åker = vältu åkeren av sig att plöja upps
tey där man haft korn- eller havre - m. m. - åker.

v_{elt} n_z ökst_äpen = vältu ner åkerstubben.

Att den (plögen) tor för mycket i viddled uttrycktes:
e n_æu_t o för långt zna = det 'n_æl' är för
långt inna (in på plögkalken).

x) eg. mög

e sfs_{ev}er æz för as = det skerlar ut för oss
(då plögen skerar ut den tilltagna tillbredden).

Att hästen sökte sig över in på den redan upps-
plöjda jorden för att få lättare uttrycktes: æn gær
t_{ilt}s_no_t = han är tillräml.

e k_öra o wanz = det komer av osv. på var uttryckt
för att tillten åker ihop fram för plögen i mossmark
då plögen tog endast mosslaget. e för zh_öp =

det föres i höj var när det där för att plogga var
 ovars sköt i höj boudlaget och kiltan.

snåra et = meda efter var att ta efter kitan el-
 ler dylikt vid skivältringen.

III Trädesbruk och gödsling.

Träda benämndes ε trær = ett träde.

ε fo læk ε træres = det får ligga och trädas.

Att träda (verb): trær = träda, læk ε trær = lägga
 i träda.

swæfre = svartträda⁺ var att låta jorden ligga 'svart' + verb
 d. v. s. endast upplöjd ett år.

ε ska fo trær se = det skall få trädas ngy.

Att så igen med gräsfrö: læk öt = lägga åt, so öt
 = så åt (nsg. lägga och så igen).

Igenlagd åker kallades: nöytrær = nyträde.

Man kunde ha en extra omgång framgå efter-

34
våren för att triandra ogräset att ta överhand på
trädet.

fyrr anewörva = körsändsvanet.

Ogräsrotter samlade man ihop tillsammans med
annan bråk och brände i högar — bräen brätarna =
bräuna brätarna.

Stenar och stubbar m. m. bortskaffades även, un-
der trädningen i den mån sådana förefann — bröat
op sten = bryta upp sten. Man beqvände sig då
av spett — järnsten = järnstöven — eller långa grän-
slanor — römsa = rumsaw. væa op stenas = vä-
ga upp stenarna. Det var även vanligt att gräva
ner större stener som ej kunde sprängas emän
man ej hade så mycket tillgång till sprängämnen
— gröva ner = gräva ner.

Det enda sprängningsförfarandet man i ur-
gammel tid praktiserade var att göra eld och sedan
hastigt kyla av stenen — el sand = elda sand.

Skundom köides stenen bort till mindre skadlig
ängs- eller rödjemarker i närheten men man röste
även itrops den i förn av tegeu — was žhoup = röda
itrops.

Dikering. Att dika kallades däck = dika (verb) och
ett dike hette z däck = ett dika. Ex.: ve beut slo
op rödäcke = vi lut' (mörte) så upp rädiket.

Dikena togs med obetydlig lutning av gammalt och
små och grunda. Man tog mycket hänsyn till sän-
kor m. m. då man tog ut tegebredden — z säänk =
en sänka. e žer seut = det är surt.

vötsiuk = vattusjukt.

För övrigt var det dålig ordning med bevarständer
och 35-50 meter breda tegeu var ej ovanligt.

Att åhem är bottenur hette: en žer vötsiuk =
han är vattusjukt.

e žer seut = det är segut (regigt) var ett förhål-
lande som angav att det var lagom fuktigt.

Landsmålsarkivet Uppsala 12153
O. Carlsson. 1938. NEDERKALIX-TÖRE
NB.
Frgl. 27

e bra föla úpa däckten = det blir fallet uppå
diket (det blir tillfredställeande lutning)

t_ean s_öy l_öut = legen syar (lutar) lute (lagom)

gröva däckä = gräva diken var arbetet med
dikning. Inhyrningar och andra kunde ibland bli lej-
da till dikningsarbete hos bröder som ej ägde tillräck-
lig arbetskraft (söner) själva

Att orten lejde arbetare utifrån är ej känt. Däremot
kunde ofta att inhyrings söner och andra för åt andra
frakter och tog arbete i större dikningsackord —

to se däckninga = ta sig dikningen. Det var då
nedöver socknen (Nederkalix byar) eller till andra
ävdalalar (Lulebygden) som ansågs rikare än den egna.

Att detta var ett tungt arbete ansågs det och de oli-
ka momenten i arbetet var: s_etr d_ett däckkläna =
sätta ut diklinan. Sedan följde: s_fsöra för = skära
för (att med spaden skära genom torven), to t_erva =
ta torven (att med grep eller kacka glä av torven

Landsmålsarkivet Uppsala 12153
O. Carlsson. 1938. NEDERKALIX-TÖRE
NB.
Frgl. 27

mellan dikeskanterna, spora föstwörva = spada
(framgånge på spaden och ovanifrån ta) fröstvarvet.

to bötn = ta botten var att ta efter nedersta lagret
då man även slänta = slänter, Slänten benämnes:
släntn = slänten.

Dikes kant i dagytan hetta dækjantn är dän
= dikeskanten uppi dagom (i dagen).

moka gæsjoûka = moka gæsjoûden var att gräva upp
den lösa gyltjorden

røns dæka' = rønsa diken.

Dikesströchan avröjdes om den var strogbeväst
rýr op dækbreda[†] = röjja upp dikesbredden. Att
därvid för att underlätta arbetet ta rötterna i en
vid krets kring trädets med hetta ang out = anga ut.

Dikesreuen kallades dækréna = dikesreuen.
och denna lämnades för att den eljest lösa jorden ej
skulle vara ner i diket igen då det blev slaskvåder.

Qlita slagsdiken var: dæk = dike (ober. art)

av diken) och för övrigt: avloppsdäck = avloppsdike,
grav = grav (stort dike; vauligen för tvärläggning av rötter
 eller sumpmur), kjånal = kanal (än större dike),
utloppsdäck = utloppsdike.

Andra diken: röddäck = röddike, åkedäck = åker-
 dike var mindre tegdike, tvöddäck = tvärdike (tvärs-
 över vauligen ovanför teggen löjande dike) öftradäck =
 ytterdike. rändel = rinnel var mindre jära för
 att avleda tillfällig vattensamling, 3 far = en jära
 avväg ungefär samma.

täckdäck = täckdike var dike som förmodligen ej
 förekommit någon längre tid. Dock vill ej säga om jä-
 stå med bestämdhet att sådana ej funnits. Man lade
 ner gravviske — trouure = trodret — i dem. Även sten
 av mindre storlek lär ha lagts ned. Man lade gravvis
 över fyllnadsverket för att ej jorden skulle falla ner.
 Täckdikets öppning mot ett avloppsdike hette troumbä
 = trumman. Herrov borde ej ha varit i någon stö-

re utsträckning försån de senbida täckdikningsplå-
nen kom till — lek nz vären = lägga ner röer-
na är därför en senbildad fras för detta arbete.

Den uppraskade jorden som upprast vid dik-
ning kallades däckjörva = diktjorden, tärven = för-
verna. Jorden utplauerades på återna — gröva ut
däckjörva = gräva ut diktjorden; präner = plauera
användes även. greft ränan = gräpta rännarna var
att hacka diket rännarna med flåhacksa

lek ut = lägga igen (fylla igen gamla diken).

därke ha brö fall = diket har bra fall eller
e ta ända brö = det för undan bra var en fras
om diket lutning. e ha baklövt = det har bak-
luten (lutar åt motsatt håll).

Broar kallades bröar = brö. De byggdes så att
man lade 2-3 bjälkar över diket — björkan =
bjälkarna. På dessa lade man klovna stockbitar
— klövaran = klovarna vilket även kallades brötröare

= brotrodret. Det var den vanligaste brotypen —
džóra brown = göra bron (om arbetet med brobyggning)

*) broutrára
= brohällena
opjunga över
myran av långa
ge kluvna stökar
an

Göda benämndes džý och något oegentligt (för-
veuskat?) džýsal = gödsla. býk = bygga (gödsla).

e jar džýt veš = det är gitt väl, e bihö býkes
mer din = det behöves byggas mer där.

ōken jar fet = åkern är fet ~

e jar máef = det är magert (motsatsen).

Gödsel betecknades: džýngza = djungan. Den köi-
des vanligen ut i fruset tillstånd — man trade ju
ingen ordnad gödselbyggning för — och kallades då
mōhman = malmen (ett mer eller mindre skämt-
samt uttryck); džýngza = gödningen är även sub-
stantiv för gödsel.

Olika naturgödselbenämningar: kōd džýngza = ko-
djungan, hēst džýngza = hästdjungan, fōrd džýngza =
färdjungan och falk džýngza = falkdjungan^{*)}

*) människo-
gödsel.

Andra mindre bestämda uttryck för gödsel: kōhofsitō

Landsmålsarkivet Uppsala 12153
O. Carlsson. 1938. NEDERKALIX-TÖRE
NB.
Frgl. 27

kalvkätten (den sammanträmpade och undan för undan under kalvorna uppvänta högen av gödsel som bildades till en katta som på eftervintern östes ut), stal fsöt n
 = stallkätten (en smula egentl. uttrycke som möjligen kan betyda att man frör haft 'kätte' ut hästarna, så trol. dock ej ha varit fallet på mycket länge; gödseln från stallet),
fofsöt n = fårkätten (gullningen som uppsaml. då och då från fårkätten; se kalvkätten f. ö.). Frase:

fsyr fofsöt n äsa ökeru = köra fårkätten på ökeru

Gödselstacken kallades döyngdykjäsa = dyngkaren och platsen där denna fanns: döyngdystån = dyngstaden.

Gödselvattnet kallades: äl n = alen (ber. f.). äl lön
 = allären var gödselbrunnen även som den kallades:

foxsgräpa = fåhus gropen eller algräpa = algropen.

Även förv brände man för att få gödmedel, i detta fall vanligen på myrödlingar där förv tillgängen var riklig. Askor efter risbrätar östes även ut.

Landsmålsarkivet Uppsala 12153
 O. Carlsson. 1938. NEDERKALIX-TÖRE
 NB.
 Frgl. 27

Kalk för jordförbättringsändamål borde ej ha brukats i bygden förrän någon tid efter järnvägsbygget (1909-10 etc.) - köyken = kalken. Konstgödningsmedlen föröfrigt har ej kommit förrän efter krigsåren sannolikt ej före 1923 - konstgödsle = konstgödslen

Gödselkoining benämndes verbalt: fyra döyngya = köra dyngan eller fyra möhmen = köra malmen som det oftare hette.

Redskapet därvid var döyngygrepe = dynggreppet (det köi); döyngyskävra = dyngskoolan däremot var det redskap man kastade ut gödseln från fituset med.

döyngybäckkan = dyngbalkarna var det redskap man vintertid placade på stöde eller tralkar för att lasta gödseln i. Även i vickfrökan = vickflaken (beskriven å sid. 19 och stuvll. sid. 16.

stebäckkan = stegabalkarna var ett vinterköred. stavn för längre köring av gödsel. Man satte då 'stegen'

en flakavordning fr̄ k̄alkdoningar och på denna kal-
karna i vilka gödseln sattes (kommer att behandlas
i frågel om kördon).

last d̄yngdza = lasta dyngzan.

Dyngkörare kallades d̄yngdzk̄uisk = dyngkuste.

På vintern körde man ut stora högar på brädan
och när vårsolen började ta på kastade man snö över
eller täckte med gravis för att gödselns näringsvär-
de ej skulle luftas bort — l̄uiftes æ = luftas ur.

Man grävde om gödselhögarna för att fjäten skulle
gå bort där högen legat — f̄s̄öva æ = fjäta av.

Gödselvattnet (ben. se rid. 41.) kördes ut med 'allidå'
(omnämnt å rid. 19) ovanpå snön på brösten eller ock-
så under någon regnperiod om viren, detta för att
'alen' som sades bränna gräset skulle bli utspridd.

— f̄s̄yr äln = köra alen.

Människoträck som förvarades i tunnor i de flesta
fall utvordes med vatten och spreds med en av en

Landsmålsarkivet Uppsala 12153
O. Carlsson. 1938. NEDERKALIX-TÖRE
NB.
Frgl. 27

stor 'vrid' (träsknöl) tillverkad blev med långt shaft
 — alsl_eva = alsleva. as utt döyngdtänan =
 ösa ut dyngtumorna. Detta gjordes vanligen nå-
 gon regnvädersdag för att den kraftiga gödrel ej skul-
 le bränna det grönskande gräset.

Gödreln f.ö. spreds genom att kastas ut med grepp
 — bre utt döyngdkösan = breda ut dyngkasarna.
 fsyr nr döyngza = köra ner dyngen gjordes med vält.

Det urgamla iuvektivet sukskjäft = saggshaft
 och döyngzsuk = dyngsugga talar för att man vid
 gödselbredningen haft något redskap som man kall-
 lade sa och det visar ring och så att det var ett klubblikt-
 nande redskap som dock ej på länge varit i bruk.

Vanligen barrade man ej trädan mer än en gång
 på sevären för att reusa bort och döda ogräs.

IV. Vår- och hörsädd

Vårarbetena kallades: vouräna = vårauman eller

vourbröcka = vårbruket. Verb för värbetel.

vourändgöra = vårandgöra. Fræx.: dr ho byrt o

vourändgöra = de ha börjast å vårandgöra.

sø = så var att väsa. Tiden för sådd benämnes:

sēstōen = såde)stiden. Den del av återn som besätts
om väsa sader vara: vōsot = väsaädd och

hōstōet = höstädd var motsvarande adj. för höstens
sådd. Fræx.: e jær hōstōet = det är höstätt.

Höstädd: hōstēra.

Att jorden är lämplig för bearbetning:

e jær tōrke op = det är torreat upp.

Motsätn: e jær for sōaf æn = det är för surt
ännu. jōrka jær sø vesitū æn = jorden är så
vidsittig ännu.

e jær læust a fjent = det är löst och fint.

Motsätn: e ha hōne ihop = det har trändnat ihop.

Jordkotea: khoump = klump, læsmat = lersmul.

Utside benämnes: sera = säden. Fræx. (talsätt):

do ska ho ta de sera. til basmes = du skall
ha tagit dig säden till barsmäns (Barbolumens).

ses koun = sä(de)skorn.

Väntigen harvade man ett tidigare upplöjt fjält in-
man man sådde: härvo = harva. Endast i nödfall såd-
de man på fjälden (om våren blev oväntigt sen c. dyf.),
dock hände det — så upa fsohanna = så uppa fjälden.

Väntigen harvade man även ett varv efter i sådden —
harv n2 = harva mer.

Man harvade då i en cirkel i snävare och snävare löpp
innan man sådde: rærv til a = riva till det. Det blev
således såväl längs- som tvärs över fjälarna och man
hönde givetvis så att fjälarna rivits jämna. harv
längset = harva längset eller fso twösuvz =
köra tvärsöver. ε vänd = en vända var en resa
fram och åter över åkern.

Barnen kunde få gå och knacka ränder jordklimpar
slo sånd jouhsmäta = då ränd' jordomuloma.

Landsmålsarkivet Uppsala 12153
O. Carlsson. 1938. NEDERKALIX-TÖRE
NB.
Fgl. 27

ve ho fgyf til teæn nou = vi har köpt till
tegen nu.

urbænnus ger fösta sèstænn = Urbannus är
första (vä)stiden. Eufert var lövsprickningen ett långt
säkrare märke.

Någon vinn till på dagen för sädd är ej bekant, ej
heller my och nedan värtit man minus.

Om græila = grærlan (väderärlan) gick efter när
man sädde skulle skörden bli god.

soo énr pèlsu a sfsöra énr særku = så inri
pälren och skäva i särken (var det kallt när man
sädde skulle det bli varmt när man skulle skörda).

man såöt úpa hougft = man sädde på hoot
(uten vägledande märke), förmåler ragerm. vidare.

Man hade heller ej så stora tejar att några märken er-
fordrades, men en del använde givetvis utsatta käppar
för att märken sin sädd.

kärru bröake soo = kvinnan brukade så. J

Landsmålsarkivet Uppsala 12153
O. Carlsson. 1938. NEDERKALIX-TÖRE

NB.
Frgl. 27

många fall torde väl husbonden ha sett. sestörnu = sädeskvinnor.

Man sådde med ena handen och höll korgen med den andra gementigen. Något barn var uträdet till den sående. Säringsmaskinen (omnämda sid. 20.) kom i bruk i början på 1900-talet.

En remsa man varje gång besödde kallades: 2 ta = ett tag eller 2 kast = ett kast. Förex.: hädan brut fäl räk 2 kast = det där lut (märte) fäl räcka ett kast.

Blev det snöfläkan[†] = snö-(bar-)fläckarna tröd - [†]tröddes-
des det varsla dödsfall under sommaren. fläkan = rä-
tikesfläckor

fsökräbräna = hjalabräna[†] eller fläckor där göd- [†]Drovalibräna
selkarnorna stått kunde förorsaka banfläckor, och då
blev det att 500 ät = så efter.

Man körde ner säden med ginstkärven: myl n₂ =
mylla ner, fsyr n₂ = köra ner.

Efteråt blev det att: fsyr slet = köra slätt

med bull eller annat redskap (rid. 18.).

Att sädden är avslutad hette: ve ho sot fäkat =
vi har sett färdigt.

Dagordningen var under sädestiden kvällsren och om
den på grund av morgonkyllan ej blev morgontidig så ha-
de man andra värsysslor att ta i med, ty vältiden var bråd.

I händelse av gräsmark eller svallbrämma hände
det att man åter vältade (plöjde) upp jorden[†]. Annars
var det ej vanligt.

†) och säddeom

Dock kunde det hända att man hvarade ett lätt
varv redan brodden bröjt komma upp.

Efter sädden kunde man ju ta igen sig en smu-
la, men vanligen var det att så andra växtarter:
ärtor, böror, rovor och potatis. Rovorna kunde det dock
hända att man sett tidigare.

Man drog ^{böror med} upp brede mellanrum för rovor och stack
med en gräse träl för fröna.

För rotfrukter och köksväxter som dock förekom

yttert sparsamt för allmogens breda folklager hade man phantsä^{ng}ga = plantsängen där man redan tidigt vanligen i början av maj satte frön för att få plantor att sätta ut i trädgårdsländan — kröigt g^{an} = kryddgården som denna kallades.

man spóra op phantsä^{ng}ga b^{etr} u v^{oun} = man gradade upp plantsängen bitti om värden. Man vattnade plantsängen tidigt, gödslade riktigt och bredde över den på natten — br^e om = breda om — för att få upp plantorna så snart som möjligt — dro op = dra upp. Man tog redan upp rotplantorna och satte ut dem med länga mellrum — s^{etr} s^{and} = sätta sönder.

rou^t fr^{ere} = rotfröet.

Sätta potatis hette s^{etr} pot^{ot}isen = sätta potatiserna. dro fär^{an} = dra fär^{or} för potatis sittningen. När man satte med örder (se ind. 8), satte man potatis i varannan f^ära.

Sättpotatisen kallades ses potötisen = när potatiserna. Dessa hade redan i april lagts upp från källaren och lagts upp i lådor för att börja spricka — fo töen = få tågorna. Ibland klövs eller delades sättpotatisen — sfsöra sænd = skära sönder.

Seben så blev det att fsyn nz = köra ner och när plantorna började sticka upp blev det att möka üpa = moka uppå som det kallades att kupa för hand med yrade eller med häst: myl üpa = mylla uppå.

För övrigt skulle landet reusas — ræns potötisen = reusa potatiserna, ræns lände = reusa landet.

Segermän :

N. G. Nilsson, f. i Övermorrjärv Töre s:n, c:a 60 år, vistats några år i U. S. A., anmars i Ömvr.

Landsmålsarkivet Uppsala 12153
O. Carlsson. 1938. NEDERKALIX-TÖRE

NB.
Frgl. 27

Edvard Johansson, f. i Övermojårv o. vistats där hela sitt liv, c:a 60 år.

Karl Jilsson, f. i Lemjv., 55 år, vistats i G. hela sitt liv.

Katarina Karlsson f. i Rikthjårv Töre s:n, 65 år
u. fl.

Mytecknat i Rikthjårv, Töre s:n den 24 Nov 1938

Otto Carlsson

Ord-lista

	<u>sid.</u>		<u>sid.</u>
Alcu (ben. o. stiv.)	14, 10	anga ut	34
<u>al</u> - grog, - lår	41	angyxa	1
<u>al</u> hål, - lada	19	avbrutt	5
atlev	44	avloppsdike	38
andrasvaret	34	ateln	6
angarna	4	Baklut	39

bakslän	9	Dika	35
balken	29	dike	37
baka	5	" -stila	1
bilken	9,13	dikjord	39
bjätken	39	" kant	37
bova sten	6	" -ren	37
bovstägga	5	djuvvalta	28
bra fall	39	dragrem	20
breda om	50	dra opp	50
breda ut	44	dynga	40
broträet	39	" -grep, -kurke	4,42
broträdena	40	dynggrev	9
brottyka	1	dyngkas, -sted	41
bruka upp	34	dyngshovel	4,42
bulten	18,20	dyngmugga	44
bultklubb	18	Efterristet	30
bultpinnet	18	elda ränder	34
bygga	40	enstyring	13

Landsmålsarkivet Uppsala 12153
 O. Carlsson. 1938. NEDERKALIX-TÖRE
 NB.
 Frgl. 27

Femkloal	14	gräval	14
fes	40	gräva ner, ... ut	3, 34
fjöl	13	grävem	14
flå, -hacka (verb)	3	grävharv (skin 2/16)	15
flåhackan	2	gå i budgumstentor	31
folksdyuge	40	gå lätt	28
fära	38	göd a, -ta	40
färdyuge	40	gödningen	40
" -katte	41	flacka	3
fäll	22	haka uti	14
föer itrog	32	handhåll	9, 13
Grav	38	harva	15, 46
grepp, -a	4	harvbrök (skin 16)	14
gräfte	3	harvquirräpa	3
" revar	39	hasafol	9, 13
gräfteya	2	håller åt	28
gräva	5	hårdnat itrog	45
" diken	36	hårdspecklera	24

Landmålsarkivet Uppsala 12153
O. Carlsson. 1938. NEDERKALIX-TÖRE

Nb.
Frgl. 27

härtdynge	40	klövar	39
högrep	4	klump	45
<u>hösta</u> , -ning	25	kniven	11, 13
<u>höträd</u> , -räd	45	kuosan	5, 6
jordgräv	2	kodynge	40
<u>jordlepp</u> , -latt	23	konstgödet	42
jordrustet	1	<u>korpa</u> , -en	2, 3
jordskovel	4	kröken	7
jordverktyg	1	kratta	3
järnrimhvarv	14	kyddgård	50
<u>järnspett</u> , -stör	5	kvar	3
Kalk	42	koamer	44, 48, 51
kalvkätte	40	koaleu	14, 43
kanal	38	" doiren	18
karar ovani	32	köa stadd	15
kest	48	koaleu	18, 48
kil	24	koaleu till	44
klorna	4	koarede	4

Landmålsarkivet Uppsala 12153
 O. Carlsson. 1938. NEDERKALIX-TÖRE
 NB.
 Figl. 27

Land	24	moka grä	51
terklubba	2	mylla grä	51
termula	45	mylla ner	48
lott	22	myll	8
lucka	19	myrgrav	2
luftas ur	43	Rosen	13
lycka	7	myristan	32
lyfta	5	mytråde	24, 32, 33
Lägga om	32	nål för långt	32
" upp plogryggen	30	Primarna	15
Lägga åt	33, 39	plautsång	50
Längrefter	46	plog	11
löst	45	" - kroyer	13
Mager	40	potatisland	24
malmen	40	" - myll (skiv 10)	8
mittiåsen	17	potatisgräde	4
moka	4, 5	Rede	6, 7
" görsjord	37	redskackla	6

Landsmålsarkivet Uppsala 12153
 O. Carlsson. 1938. NEDERKALIX-TÖRE
 NB.
 Frgl. 27

redsmide	7	rösa itops	35
reus diken	37	Segut	28,35
reusa grötatiland	51	riljon	6
ruinel	38	skackelberlag	7
rustvätt	9	skackelkål	8
rusta	11,24	skackelträn	8,18
" frie	27	skacklar	6
" gemmalträden	32	skaff	4
rusten	2429	skoningz	4
rusten	11	skotta	5
rustvätt	13	skovel	4
riva till	46	skuffel	4
rotfrö	50	skyllyft	5
rottyxa	1	skära efter renarna	30
rädike	38	skära för	30
rädikesfläck	48	skäraren	13
räfsa bors	3	skära rörd	51
rödja	37	skördtiden (felenitt)	46

Landsmålsarkivet Uppsala 12153
O. Carlsson. 1938. NEDERKALIX-TÖRE

NB.
Frgl. 27

sladd, -a	15	sludring	6, 18
slå	6	sludslägga	5
" sönd jordomul	46	sludslu	7
slå upp rädike	35	sluten	20
" uppå bonen	6	sluret	13
slägga	6	slälla skaket	18
slänten	37	sluggskaff	44
slometul	28	slutan	13
slueda efter	33	slurt	45
sluo	31	slutträda	38
slödflecken	48	slutar (verb)	36
slommerredet	6	slå	45
sloda	5, 37	sladd (fro om)	47
slode	4	" o. slöd (talositt)	47
slotta	5	slå efter	48
slallkatten	41	slå på kroot	47
slagabalkar	42	slätt fjärdigt	49
slubon	6	slå uppå tjälanen	46

Landsmålsarkivet Uppsala 12153
 O. Carlsson, 1938. NEDERKALIX-TÖRE
 NB.
 Frgl. 27

så ål	33	hjäla av	43
såd	45	hjäla bränna	48
sådestiden (talarätt om)	45, 47	torkat ugn	45
sänka	35	torv	39
säsmarkin	20	torvjärn, -rist	2
sätt (sätta verb 6)	5	tvåangegrepp	4
sätta potatis o sättpotatis	50, 51	tröklo	4
sätta ränder	50	" -al	19
sätta ut	36	tröder	38
Ta botten	34	trumma	38
ta för	29	trädas, -e	24, 33
ta g	48	tråpinnhorn	15
ta gyp	19	tuga	17
ta undan	39	tvåangegrepp	4
ta torv	36	tvärdike	38
teg	23	tvärstå	7
tilta	28	tvärsöver	46
tiltsnål	32	tvärsar	15

Landsmålsarkivet Uppsala 12153
 O. Carlsson. 1938. NEDERKALIX-TÖRE
 NB.
 Frgl. 27

fäckdike	38	välta åker	38
" . sprade	4	vältfjöl - fol	13
fågor	51	vältfjira	28, 29, 30
Ula	4	vältman	28
utloppsdike	38	vända (subst.)	46
Vagnsskacklar	7	vända	28
vattusjuk	35	vissa bilden	13
vickflaken	16, 19, 42	vårauna, -göra	26, 44, 45
vidjelänk	17	våbruk	45
vidrättig	45	Ytterdike	38
vingen	13	åker, -teg	23, 21
vreda	5	åkerdike	38
våga	5	åkervall	12
" upp	34	åsen	9, 11, 13
väll	10, 11	Åsa ut dyngtummar	44
" -a	24		
välta efter, ihop, ränder	30	Sagermän å rid.	51, 52
välta sig bortar hemmanst	31		

Landsmålsarkivet Uppsala 12153.
O. Carlsson. 1938. NEDERKALIX-TÖRE
NB.
Frgl. 27